

ISPAN MIFOLOGIYASI HAQIDA NAZARIY QARASHLAR VA UNING MOHIYATI

Sabirova Nilufar Komiljonovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Muallif Ispaniyaning milliy qiyofasi g'oyasini chegaradosh madaniyatlarga mansub ikki mamlakat kontekstida tahlil qiladi. Stereotiplar, xatti-harakatlar uslubi va mentalitet tadqiqotchilarning kuzatishlari prizmasi orqali taqdim etiladi. Ko'pincha intuitiv va mifologik "boshqa" haqidagi bilim tarixiy o'zgarishlarni hisobga olgan holda "dunyo tasviri" ni haqiqiy tushunish orqali o'tishi kerak degan xulosaga keldi.

Kalit so'zlar: Ispaniya, milliy tasvir, chegara madaniyatlari, stereotiplar, afsonalar, mentalitet, turmush tarzi, madaniyatlararo muloqot.

Аннотация. Автор анализирует представление о национальном образе Испании в массовом сознании в контексте принадлежности обеих стран к пограничным культурам. Стереотипы, стиль поведения, ментальность представлены сквозь призму наблюдений исследователей. Делается вывод, что познание "другого", часто интуитивное и мифологическое, должно проходить через реальное понимание "картины мира" с учетом исторических трансформаций.

Ключевые слова: Испания, национальный образ, пограничные культуры, стереотипы, мифы, ментальность, стиль жизни, межкультурная коммуникация.

Abstract. The author gives the analysis of the Spain national image, stereotypes, style of life, mentality represented in mass conscience in the context of belonging of the two nations to the border cultures. The conclusion is that the knowledge of the "other", intuitive and mythological, must be prepared to accept transformations of the "world picture" in new historical conditions.

Key words: Spain, national image, border cultures, stereotype, myth, mentality, style of life, international communication.

XIX asrda Rossiyaning savodli aholisi ongida shakllangan Ispaniya obrazi haqidagi stereotiplar – katta qismi yuzaki, qisman mifologik, ancha kam darajada – real tasavvurlar shunchalik kuchliki, bu Yevropa mamlakati so'nggi yuz yilda, ayniqsa, oxirgi 30 yilda kechirgan o'zgarishlar ham ularni o'zgartira olmayapti.

Ispaniyalik faylasuf va yozuvchi Xose Ortega-i-Gasset (1883–1955)ning obrazli ifodasi bilan aytganda, Rossiya va Ispaniya – "katta Yevropa diagonali" bo'ylab joylashgan mamlakatlar bo'lib, ular iqlimi, tabiati va an'analari jihatidan bir-biridan tubdan farq qiladi. Shu bilan birga, Rossiya bilan Ispaniya o'rtasida, shubhasiz, ma'naviy tortishish va tarixiy taqdirlar yaqinligi mavjud. Har ikki mamlakat siyosiy,

iqtisodiy va madaniy sohalarida bir-biriga qiziq va zarurdir. Ular geografik jihatdan uzoqda joylashgan bo'lishiga qaramay, o'ziga xos bir makonda birlashgan. Bu makon – Rossiya hamda Ispaniyaning chegaradosh (ya'ni, sivilizatsiyalar chorrahasida joylashgan) madaniyatlar sirasiga mansubligidir. Bu madaniyatlar tashqaridan kirib kelayotgan ta'sirlarga ayniqsa ochiq bo'lsa-da, o'z milliy o'ziga xosligini g'ayrat bilan asraydi.

A.F. Losevning ta'rifiga ko'ra, ramzlar bir tomondan moddiy va real bo'lsa, boshqa tomondan cheksiz ma'no kasb etadi. Ispaniya obrazi Rossiyada ikki asr davomida shakllangan va, albatta, tarixiy, siyosiy hamda vaziyatga bog'liq omillarga qarab o'zgarib borgan, biroq bu o'zgarishlar tafsilotlarda sodir bo'lgan, mamlakat haqidagi romantik tasavvur esa o'zgarmay qolgan.

Ma'lumki, obrazlar ko'pincha mifga aylanadi, bu miflar esa “boshqalar” ongida hukmronlik qiladigan kuchga aylanadi va ularni o'zgartirish juda mushkul bo'ladi. Uzoq vaqt mobaynida, o'rta asrlardan boshlab, “Yevropaning qolgan qismida” Ispaniyaga noqulay, “g'arbga xos bo'lmagan” mamlakat sifatida qaralgan. “Qora afsona” deb nom olgan tushuncha mavjud bo'lib, bu ko'p jihatdan Ispaniyaning geosiyosiy raqiblari — Angliya, Gollandiya va Fransiya tomonidan sun'iy ravishda yaratilgan edi. Bu afsonaning asosi Ispaniya tarixidagi inkvizitsiya bilan bog'liq g'amgin sahifalarga borib taqaladi — ya'ni, “xurofot, zolimlik va diniy zulm mamlakati” degan tasavvurlar targ'ib qilingan. Ispaniya “mavrlar, yahudiylar, lo'lilar” mamlakati sifatida tasvirlangan, yarim dunyoni bosib olgan shafqatsiz konkistadorlar vatani sifatida ko'rsatilgan. G'arbiy Yevropa klassik va sarguzasht adabiyoti ana shu tasavvurlarni umumlashtirgan va ularni ispan milliy xarakteriga bog'lab, keng tarqalgan stereotiplarni yaratgan.

XVIII asrdan boshlab, siyosiy va iqtisodiy jihatdan ancha zaiflashgan Ispaniya fonida “sariq afsona” vujudga keldi. Bu afsonaning asosiy obrazlari — korrida, torero, Karmen, flamenko, gitara, fiesta, siesta, ehtiros va shunga o'xshash boshqa timsollar bo'lib, ular Rossiyada juda yaxshi qabul qilindi. “Maftunkor Ispaniya haqida ruscha orzu” shakllandi va bu holat ko'plab mashhur adabiy asarlarda o'z aksini topdi.

Barcha rus sayyohlari va tadqiqotchilari ispan xalqining milliy xarakteriga xos an'anaviy belgilarni qayd etgan hamda ispanlar psixologiyasi va madaniyatining o'ziga xos jihatlarini tahlil qilganlar.

“Milliylikni tasvirlash – bu noyoblikni ochishdir,” – degan edi rus faylasufi G. Gachev, milliy obrazlar haqida ko'plab asarlar muallifi. Uningcha, “Milliy xususiyatlar bu – yuz ifodasi, intonatsiya kabi narsa”. Shuning uchun milliy dunyoni ta'sirchan va jonli tarzda tasvirlash, assotsiatsiyalar maydonidan foydalanish, unga bevosita emas, “go'yo quyoshga tik qaragandek emas, balki yon tomondan qarab, tasodifiy narsani ilg'agandek” yondashish muhimdir. Bu borada taxminlar, gipotetik fikrlar, hatto xayollar ham foydali bo'lishi mumkin. “Aylanish yo'li – ko'pincha eng yaqin yo'ldir” [2, 46-bet].

Ispan xarakterining mohiyatiga ispan diplomati va tarixchisi, uzoq vaqt muhojirlikda yashagan Salvador de Madariaga quyidagicha ta'rif bergan: "Ispan xarakteri ziddiyatlarga to'la. Uni ifodalash uchun quyidagi sifatlar mos keladi: qat'iy va insonparvar, kamtar va isyonkor, faol va sust. Ispanlar o'z-o'zidan harakat qiladigan, ammo g'ururli kishilardir. Ular insoniy mikrokosmosning barcha jihatlarini namoyon eta oladilar. Ular ehtirosli odamlardir, zarur vaziyatlarda irodani jamlay olishga qodirdirlar, insoniy imkoniyatlardan ortiq ishlarni ham bajarishlari mumkin." [8, 66-bet].

Barcha rus sayyohlari va tadqiqotchilari hayrat bilan ta'kidlaydilarki, Ispaniya — bu bayramlar mamlakati. Ma'lumki, stereotiplar deganda biz ko'pincha haqiqatdan yiroq bo'lgan va noto'g'ri tasavvur uyg'otishi mumkin bo'lgan ommaviy, keng tarqalgan tushunchalarni tushunamiz. Ammo Ispaniya misolida bu holat boshqacha. Ispaniyadagi bayram — kechagi va bugungi kunning belgisi, ramzi, mamlakat tarixining, geografiyasining va arxetipining yashirin mohiyatidir. Bayram ko'p ma'nolarga boy bo'lib, u o'tmish haqida hikoya qiladi, bugun bilan haddan ziyod to'yinib, kelajakdan darak beradi.

Konsept — til vositasida ifodalanadigan dunyo manzarasining birligi sifatida — doimo milliy xususiyatlarga ega bo'ladi, ya'ni u muayyan lingvo-etnik hamjamiyatning madaniyati va dunyoqarashi xususiyatlarini aks ettiradi. Biroq, shunday konseptlar borki, ular ma'naviy va madaniy makonda alohida qadriyat sifatida qadrlanadi, chunki ular butun bir xalqning qadriyatlar tizimini va hayotga bo'lgan munosabatini belgilaydi.

Zamonaviy tadqiqotchilar bu kabi konseptlarni turlicha atashadi: masalan, A. Vejbitskaya — "madaniyatning asosiy so'zlari", Yu. S. Stepanov — "konstantalar", E. M. Vereshchagin va V. G. Kostomarov — "logoepistemalar", V. V. Vorobyev — "lingvomadaniy birliklar", Z. D. Popova va I. A. Sternin esa — "lingvomadaniy konseptlar" deb ataydilar. Ispan til-madaniyatida ana shunday konseptlardan biri bu **"bayram"** bo'lib, u "megakonsept" sifatida bir qator hayot sohalarini qamrab oladi.

Ispaniyada bayram konseptosferasidan tashqarida yashab bo'lmaydi — u o'ziga tortadi, yutadi, o'zgartiradi, o'stiradi, qariytiradi, hatto hayotni yakunlaydi. Zamonaviy sayyohlik qo'llanmasida shunday deyilgan:

"Ispaniyada bayramlar, aslida, hech qachon tugamaydi. Bu faqatgina diniy yoki milliy sanalarga bag'ishlangan xalq bayramlari emas. Bu yerda oila esdalik kunlari, tug'ilgan kunlar, cho'qintirishlar, to'ylar, unashtirishlar ham bayram sifatida nishonlanadi. Bunday kunlarga butun oila uzoq vaqt tayyorgarlik ko'radi. Ispaniyada hayot butunlay bayramlar atrofida quriladi." [5].

Ispanlarning o'zlari ham doimo tan oladilarki, ularning hayotida asosiy urg'u mehnatga emas, balki hayotdan zavqlanishga qaratilgan. Mashhur "Ispanlarning yetti o'lim gunohi" kitobi muallifi, ispan yozuvchisi Fernando Dias Plaxa dangasalik haqida ko'p yozadi va Migel de Unamunoning quyidagi so'zlarini keltiradi: "Ispan

madaniyati universitetlarda emas, balki cheksiz suhbatlar bo'ladigan kafelarda dunyoga kelgan" [7, 319-bet].

Ispan xarakteri haqida o'ylab, rus tadqiqotchilari quyidagi fazilatlarni sanab o'tishgan: ritsarlik, umumiy muloyimlik va noziklik, mehmondo'stlik, hatto "eng oddiy kishilarda" ham mavjud bo'lgan o'ziga xos qadr-qimmat tuyg'usi. V. P. Botkin shunday yozadi:

"Ispan dehqoni qadr-qimmat bilan to'la, g'ururli; uning barcha odatlari — aslzodalarga xos, u kim bilan gaplashmasin, mutlaq tenglik ohangida so'zlaydi."

Xizmatchilar va ularning egalarining psixologik tengligi, insonlarning erkin va tabiiy tutumi, soddalik, samimiylik, ochiqlik, quvnoqlik — bu arxetip xususiyatlari vatandoshlarimizda hayrat va hayajon uyg'otgan.

Ispaniyada his-tuyg'ularning ifodasi juda yorqin: sevgi, nafrat, do'stlik, yordamga shaylik, ayni paytda soddadillik va maksimalizm kuchli namoyon bo'ladi. Shu ma'noda ispan xalqi, ruslar introvert bo'lishiga qaramay, ularga yaqin turadi, chunki ispanlar o'ta ekstravert, hissiyotlarga boy va temperamentli xalq hisoblanadi. Ular tez-tez urushib, keyin yarashishadi, chuqur iztirob chekadi, quchoqlashadi va o'pishadi, baland ovozda gaplashib, mayda narsalar ustida bahslashishadi, adolatga chanqashadi va tez xafa bo'lishadi. Ular hazilkash, ko'p tabassum qilishadi, quvnoq va odamovi. Tabassum ispanlar orasida, hatto notanish insonlar bilan muloqotda ham katta rol o'ynaydi. Ularning hayotida hissiyot va ehtirosalar aqlga qaraganda ustun turadi.

Ispaniyada quruq va quyoshli iqlim tufayli odamlar asosan ko'chada yashaydi, hayot ko'z o'ngida, ochiq — sir saqlash deyarli imkonsiz (buni ingliz tilidagi *privacy* tushunchasi bilan solishtiring). Shu bilan birga, azob va iztirob tuyg'usi ham bu xalq uchun begona emas.

XX asr boshlarida, Ispaniya so'nggi mustamlakalarini yo'qotib, imperiya butunlay qulaganidan so'ng, iqtisodiy, siyosiy va eng avvalo ma'naviy inqirozni boshdan kechirayotgan bir davrda, ko'plab ispan mutafakkirlari hayotning ma'nosi va milliy mafkura izlash bilan band edilar. **El Ser de España** — "Ispaniyaning mohiyati", ispan milliy xarakterining ruhi va g'oyasi, shuningdek, "ikki Ispaniya" muammosi bugungi kunda ham muhokamalarni keltirib chiqarmoqda.

Xose Ortega-i-Gassetning mashhur so'zlari ma'lum: u Ispaniyani "Yevropadagi eng noodatiy mamlakat" deb atagan. O'z yurti taqdiri haqida o'ylab, u shunday degan edi:

"Biz bilan nima sodir bo'ldi va bo'lmoqda — bu, aynan, biz o'zimiz bilan nima bo'layotganini bilmayotganimizdir."

Ortega fikricha, Ispaniya "zamonaviy millat sifatida shakllana olmagan"; ispan xalqi — "xayoliy bir xalq" bo'lib, o'zini doimo o'tmishga qaratgan, "doimo insoniyatning orqa hovlisida qolgan, ikkilamchi millat bo'lgan" [4, 96-bet].

Yana bir buyuk ispan faylasufi, shoiri va yozuvchisi **Migel de Unamuno** (1864–1936) ispanlarning hayotni fojiali qabul qilishlarini alohida ta’kidlagan va o’zi haqida:

“Ispaniya — mening dardim” (*Me duele España*) — degan edi [10; 11].

Bu va shunga o’xshash fikrlar muayyan tarixiy vaziyatni aks ettiradi, biroq ular ispan milliy xarakterining muhim jihatini tahlil qiladi: bu xarakterda “bayramona” hayot unsurlaridan tashqari har doim o’lim tuyg’usi, hayot sir-sinoati va fojialilik kuchli o’rin egallagan. Bu xususiyatni Ispaniya tarixining butun davomida kuzatish mumkin, va abadiy daho namunasi sifatida **Don Kixot** — “ispancha Iso” obrazi alohida o’rin tutadi.

Xalqlar va ularning madaniyatlarining ko’pvariantlilik insoniyatning bebaho xazinasi hisoblanadi. “Har bir xalq dunyoni o’ziga xos tarzda ko’ra olish va narsalarni qo’shni xalqqa xos bo’lmagan usulda yaratish qobiliyatiga ega. Shu yo’sinda xalqlar bir-birini sayyorada to’ldirib turadi. Biz esa xalqlar va ularning madaniyatlari o’rtasidagi farqlarga faqat toqat qilish, bag’rikenglik bilan qarash emas, balki ularni mehr bilan qabul qilishimiz kerak, xuddi ishlab chiqarishdagi mehnat taqsimotiga hurmat bilan qaraganimiz kabi. Sevikli farqlilik – aynan shu narsa sivilizatsiyalar o’rtasidagi o’zaro munosabatlarda asosiy tamoyil bo’lishi kerak”, — deb yozadi G. Gachev [10].

Zamonaviy globallashuv milliy obrazlar va milliy-tarixiy tushuncha tizimlarini butunlay yutib yubora olmaydi, chunki ular xalqlarning arxetipi va mentalitetiga juda chuqur singib ketgan. Rossiyalik sayyohlar, talabalar, tadbirkorlar soni tobora ko’payib, Ispaniyaga borishmoqda. Ular o’z ongida ramzlar va miflarga asoslangan intuitiv obrazni olib borishadi — bu esa “boshqani” tushunish uchun zarur. Ispaniya va uning aholisi bilan madaniy muloqotga kirar ekanmiz, zamonaviy Ispaniya obrazining o’zgarishini anglashga tayyor bo’lishimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Алексеев М. П. Очерки истории испано-русских литературных отношений XVI-XIX вв. - Л. : ЛГУ, 1964. - 216 с.
2. Гачев Г. Национальные образы мира. - М. : АКАДЕМИЯ, 1998. - 432 с.
3. Гачев Г. О национальных образах мира [Электронный ресурс]. - Режим доступа: polit.ru>article/2007/05/24/kulturosob/
4. Ортега и Гассет Х. Этюды об Испании. - Киев : Новый круг, Пор-Рояль, 1994. - 320 с.
5. Путеводитель «Barcelona». Испания по-русски. - М. : Аякс-Пресс, 2010. - 415 с.
6. Цветаева М. И. Наталья Гончарова. (Жизнь и творчество). Эссе. Медон, 1929 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: tsvetaeva.narod.ru

7. Díaz-Plaja F. El español y los siete pecados capitales. - Madrid : Alianza Editorial, 2004. - 321 p.
8. Madariaga S. de. Ingleses, Franceses, Españoles. - Madrid-Barcelona : Espasa-Calpe, S.A., 1931. - 373 p.
- Вестник МмУ. ВнмусК 24 (710) / 2014
9. Noya J. Diplomacia pública para el siglo XXI. - Barcelona : Linceum, 2007. - 469 p.
10. Unamuno M. de. Cartas inéditas. - Santiago de Chile : Zig-Zag, Colección Historia y Documentos, 1965. - 270 p.
11. Unamuno M. de. Diario íntimo. - Madrid: Espasa-Calpe, 1974. - 268 p.